

САЛАФИЗМНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ТАРАЛУЫ

¹Альмухаметов Алий Рауфович, ²Абжетов Нұрлан Сырымұлы,

³Жұмашова Жұлдыз Аманбайқызы

¹alirauf59@mail.ru, ²nurlan.abzhet@mail.ru, ³stellazhuldyz@yahoo.com

Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті (Алматы, Қазақстан)

¹Almukhametov Ali, ²Abzhetov Nurlan, ³Zhumashova Zhuldyz

¹alirauf59@mail.ru, ²nurlan.abzhet@mail.ru, ³stellazhuldyz@yahoo.com

Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak (Almaty, Kazakhstan)

Аңдатпа. «Араб көктемі» исламистердің күшеюіне әкеліп, бүкіл аймақта ислами қозғалыстардың легін тудырды. Исламистер арасында демократияға, плюрализмге және жеке бостандыққа қатысты пікірталастар белең алды. Осы орайда, олардың арасында қалыптасып келе жатқан исламизм концепциясының түсінілуі және бұл ойындағы ойыншылардың өздерін қалай қабылдайтынын түсіну – аса маңызды. Мақалада қазіргі исламистерді сипаттайтын және анықтайтын қысқаша мәліметтер келтіріледі. Исламистік саяси партиялардың ерекшеліктері сипатталады. Авторлар дәстүрлі емес діндарлық, градуализм, исламдағы модернизациялау, ұлтшылдық және батыспен прагматикалық қарым-қатынастар сияқты бағыттарды қамтитын неоисламизмнің ең заманауи үрдістерінің анықтамасын келтіреді.

Түйін сөздер: Салафизм, ихуанизм, сүннит, Араб көктемі, бауырластық, так-фиризм.

Кіріспе

Сәләфия сөзі (арабтың сәләфа етістігінен шыққан – алғашқылардан болу) исламдағы бастапқы фундаменталистік діни-этикалық бағыт болып саналады [1, с. 148]. IX ғасырдан бастау алған «сәләфилер» сахаба, табиғин ережелері мен әрекеттерін қатаң сақтайтындар және ислам қағидаттарын сөзбе-сөз қабылдайтындарды, Құран аяттары мен хадистерге, сондай-ақ, ақида сұрақтарын талқылаусыз, пайымсыз сенетіндерді айтады [2]. Сәләфилік ағымның кейінгі кездегі бағыты Сауд Арабиясының араб мемлекеттеріне ықпалын жүргізу мақсатында қалыптасты. Оның негізгі саяси аренада ашық әрекеттерін Мысыр мемлекетіндегі белсенді әрекеттерінен байқауға болады.

Тахрирден кейінгі көрініс 2011-2012 және 2015 жылдардағы екі парламенттік сайлаулар арасында қайта-қайта өзгертілді. Салафиттер мен олардың жаңадан құрылған Хизб-ан-Нур партиясына келетін болсақ, екі сайлау да мүлдем өзгеше нәтиже берді. Бұған дейін партия парламенттен 122 орынға ие болып келген болса, бұл жолы өзінің сегіз кандидатын ғана сайлады. Осы уақытқа дейін көптеген мәлімдемелер болды, олардың барлығы партияның сайлаудағы жеңілісін

өзінің бұрынғы консервативті халықтық базасын қамтамасыз ете алмайтынмен немесе тіпті оны бұрынғы бауырластық сайлаушыларды тарту арқылы кеңейтумен түсін-діреді, ал салафиттердің өздері бұрынғы президент Мұхаммед Мурсидің жақтаушыларын қоғамдағы беделін бұзғаны үшін айыптайды. Кейбір айыптауларға сәйкес, партия тіпті кедейлерді алдап, олардың дауыстарын сатып алу арқылы өзінің сайлау науқанын қаржыландыру үшін шетелдік мемлекеттен (Сауд Арабиясы деген болжам бар) 60 миллион доллар алған [3]. Осы қосымша әрекеттерге түсіндірме ретінде Хизб-ан-Нурдың несі дұрыс болмады, салафиттер дәстүрлі миссионерлік жұмыс (әд-Да'ва әл-Сәләфия) мен саясаттың үйлесіміне күмән келтіре отырып, ең «куетистік» пікірді ұстанады.

Бұл соңғы мәселе соғыс аралық кезеңнен бері басым болып келеді және салафиттердің саяси шындыққа әсер етуінен туындайтын мұндай пікірталас бірінші рет болып тұрған жоқ [4, р. 218]. Керісінше, бұл пікірталас шешімін таппайтындай болып көрінеді және ол әрдайым трансұлттық діни актердің Сауд Арабиясы сияқты мемлекеттік актердің пайдалануына әсер етті, мұнда салафизм – жалғыз қабылданған идеология және оның дипломатиясының негізі. Египеттегі алғашқы сәләфиттік бауырластықтар өздерінің саясатының жылдам саясаттанған «Мұсылман бауырлар» миссиясынан гөрі тақуалық-реформаторлық сипатын көр-сетуге бірнеше рет тырысты, тіпті салафиттердің өздері исламистердің анағұрлым тартымды тәрбиелі және қайырымдылық қызметін қабылдауға қарсы тұра алмады [5, р. 104]. Алайда, сайлаулармен, демонстрациялар немесе қарулы көтерілістермен байланысты кез-келген келісім «бидғат» ретінде қабылданбады.

Зерттеу әдіснамасы

Зерттеудің жалпы мазмұны – тарихи және саяси құбылыстардың әлеуметтік құрылымдық принципін құрады. Діннің саяси көріністерін талдау мен саяси лидерлердің дискурстық практикасы, діни алауыздықтар және билік пен діни ұйымдар арасындағы қатынастарды саралай отырып, авторлар қазіргі кезде қоғамда белең алған салафилік ағымның шығу генезисі мен таралу ерекшеліктеріне көңіл бөлді. Заманауи исламизмнің мазмұнын ашып көрсету мақсатында тарихилық, салыстыру, зерделеу, талдау, топтау және жүйелеу әдістері басшылыққа алынды. Тарихи, саяси факторлардың ықпалын түсіну мақсатында хронологиялық бірізділік сала отырып, салыстыру жүргізу әдісі қолданылды.

Салафизмнің қалыптасуы

Египеттік салафизм қазіргі Сауд Арабиясы құрылғанға дейін де (1932 ж.) Араб Таяу Шығысы мен Солтүстік Африкаға ресми ваххабилік баспанаға айналды. Уаххабизм терминін салафиттердің өздері ешқашан қолданбайды деп айтуға болмайды. Ал Сауд Арабиясының тарихнамасы корольдіктің біртіндеп құрылуын сәләфилік үрдіс, яғни «шынайы исламдық» ояну ретінде сипаттайды [6, р. 192]. Сауд Арабиясы мен әд-Дағуа әл-Салафия арасындағы мұсылмандық

және мұсылман емес елдердегі бүгінгі «табиғи байланыстарды» ескере отырып, осы ерекше қатынастың қалай дамығанын, сондай-ақ оның саяси әсерін Египетке арнайы сілтеме жасай отырып қадағалау керек.

Патшалықтың негізін қалаушы Ибн Сауд алғашқы салафизм әдебиетінде исламдық реформатор ретінде аталып, 1946 жылы өзі барған Египеттің соңғы патшасы Фарукпен жылы қарым-қатынасты сақтады. Хашемиттерге деген өшпенділіктен басқа, екі монархты өздерінің патшалықтарын шайқалта алатын радикализмнің кез-келген түрімен күресуге деген ортақ мүдделері біріктірді [7, p. 333]. Сондықтан олар өздерінің саяси капиталының көп бөлігін адал діни бауырластықты насихаттауға, коммунистер мен антиколониалық ұлтшылдарға қарсы қорғаныс ретінде салды. Осыған байланысты салафиттер де, мұсылман бауырлар да билеушілерге қоғамдық бағынуға кепілдік берген ең жақсы топтардың бірі болды. Дегенмен, экстремизмнің бірнеше қауіпті белгілері болған, мысалы: 1948 жылы премьер-министр Нукраши Пашаның өлтірілуі. Бұл оқиға қазіргі кездегі көрнекті саяси қайраткерге қарсы жасалған алғашқы тәкфирлік әрекет болды және ол бүгінде барлық салафиттік ақпарат көздерінде бауырластықтың терроризммен байланысын көрсету үшін айтылады. Кейбір кіші бауырластықтардың зорлық-зомбылыққа баруы Фарук патшаны үрейлендірді, ол бауырластардың екінші жалпы жетекшісі Хасан аль-Худайби берген экстремистерді жою кепілдігіне қарамастан, оны өзінің одақтастары тағынан тайдырады деп қорықты Саудиялықтар Египеттік исламшыларының осы радикалды қайта бағытталуымен шатастырылды [8, p. 717].

Салафилік бағыттың қоғамға ықпалы

1970-ші жылдардағы тәкфирлік ұйымдар және ақырында Кутбизмнің пайда болуына дейін өрбіген қалыпты және экстремистер арасындағы эмбриондық алауыздыққа қарамастан, «Мұсылман бауырлар» саяси емес салафиттерге қарағанда Сауд Арабиясына Насерге қарсы күресте әлдеқайда тиімді одақтас болды [9, p. 416]. Египетте тыйым салынған көптеген бауырластар Сауд Арабиясында пана іздеп, Корольдіктің ислам саясатына қосқан үлесі үшін байлыққа кенелді. Сонымен бірге, бауырластар Иордания королін радикалды ұлтшылдардан қорғады, ал олар екі рет (1964 және 1982 жж.) Сирияның Баас режимін тұрақсыздандыруға тырысты. Ихуанизм реакциялық араб монархияларының қолында саяси құрал болғаны даусыз, ал салафизм мешіт пен медресенің тыныштығымен шектелген. Соған қарамастан, 1980 жылдардың ішінде екі үлкен геосаяси оқиғалар оның Таяу Шығыстағы трансұлттық ойын ретінде қайта жандануына күрт көмектесті. Оны диверсиялық Иран төңкерісі мен Ауғанстандағы Батыс пен Сауд Арабиясының Кеңес Одағына қарсы қолдаған жиһадтан көруге болады [10, p. 469].

Насеризмді ұстанғаннан кейін, Сауд Арабиясының осы екі майданға бір мезгілде қатысуы Парсы шығанағының ең бай патшалығы үшін сунниттік исламға және әсіресе араб әлеміне өзінің қамқорлығын алуға алтын мүмкіндік болды. Сонымен қатар, Сауд Арабиясының ішкі басымдықтары мен аймақтық

ұмтылыстары арасындағы байланыс айқын болды: Кеңес Одағының «крестшілеріне» және ирандық «бидғатшыларға» қарсы дүниежүзілік жиһад дайындау арқылы саудиялықтар өз үйлеріндегі кез-келген тәкфиршілдік сын-қатерлерге қарсы иммунитетін арттыруға үміттенді, бейбіт суннит-шииа қатынастары есебінен, осылайша кейінгі ұрпаққа өзара өшпенділік мұрасын жасайды. 1979 жылы Меккедегі Үлкен мешітті басып алу және 1981 жылы Анвар ас-Садаттың өлтірілуі сунниттік араб басшыларының осалдығының салдарынан болды. Нәтижесінде Сауд Арабиясы мен Египеттің ынтымақтастығы тағы да күшейе түсті. Мұсылман бауырларға да, салафиттерге де осы қасиетті соғыста өздерінің механизмдерін ұсынуға шақырылды, ал салафизмді қайта қалпына келтіру оның табу хараки исламына қатысты тыйымдарынан бас тартуды болжады [11, р. 215]. Сондықтан, «Хараки» және тіпті «жиһади» салафизмі мемлекеттік актерлердің қамқорлығымен бір шартпен болса да дамыды: Сауд Арабиясы мен Египеттегі билеушілеріне сенімді бола тұра, салафиттер Ауғанстанда болсын, басқа жерде болсын үммет үшін қатаң түрде Мужахидинге айналуы керек еді.

Осыған қарамастан, бұл стратегия сунниттік елдерді 90-шы және 2000-шы жылдар бойына тәкфиризм әрекеттерінен қорғай алмады [4, р. 213]. Бауырластардың әскери альянсы, салафиттер мен жиһадшылар арасында Ауғанстандағы соғыс одағы ыдырап, олардың әрқайсысы бұрынғы рөлдерін атқарды. Джихади ардагерлері өздерінің тәжірибелерін Алжирге, Боснияға және бұрынғы Кеңес Одағы республикаларына экспорттап, Ислам Әмірліктерін құруға ұмтылды. Олардың саудиялық қолдаушылары істің насырға шабуына байланысты, терроризмнің кеңінен таралуына ықпал еткені үшін кешірім сұрауға мәжбүр болды. Бұрын Мужахидун деп аталған солдаттар Кутбтың жолымен жүретін Джихадийин-Такфирийин деген атқа ие болды. Өйткені бұл Сауд Арабиясының бірнеше телеарналарында көрсетілген. Қысқаша айтқанда, Сауд Арабиясы саяси емес салафизмнің шегін анықтай алмай, оны «саясаттандыруға» жол берді. Демек, корольдік өзінің сунниттер әлеміне деген идеологиялық гегемониясын өзгертпей, өзінің ұлтаралық қауіп-қатерлерін тежеудің жалғыз құралы ретінде «таклиди» салафизмді «қайта институционалдандыруға» жүгінді, яғни сыртқы саясатта «деисламизациялау» үрдісін жүргізді.

1960 жылдары корольдік әулет жер аударылған бауырластардың себебімен Саудтық білім беру механизмі, үш отыз жылдан кейін, бауырластыққа негізделген салафиттердің көбеюіне әкелуі мүмкін деп болжаған жоқ еді. 1980 жылдардағы саяси мақсаттар тұрғысынан қаншалықты ұтымды болғанына қарамастан, корольдік «қолға үйре-тілген» салафизм мен импортталған ихванизм арасындағы үздіксіз өзара әрекеттестік, сайып келгенде, ваххабиттік мемлекеттік идеологияға нұқсан келтіруі мүмкін. Осылайша, Сауд Арабиясы салафиттерді «Бауырластықтан» алшақтатып, трансұлттық исламистік салафизм қозғалысына тағы бір рет араласты. Осы арада корольдік шииттердің немесе басқа радикалды сунниттік ықпалдың алдын алу құралы ретінде барлық жерде салафиттік медреселер құруға қаражат бөлді [12]. Қалай болғанда да, медресе мен мешіттің өзі джихадиге қарсы және ихванилерге қарсы стратегияны жүзеге асыруда қанағаттанарлық құрал бола ала ма?

2011 жылы корольдік ыңғайсыз жағдайға тап болды. Алдыңғы жиырма жыл ішінде оның салафиттік сенімді адамдары мұсылмандарға мемлекетке мойынсұну және фитнаның кез-келген күнәлі әрекеттерінен аулақ болу керектігі туралы уағыз жүргізіп келді. Иракқа қатысқан АҚШ сүнниттер мен шииттердің арасындағы өшпенділікті тұтандырып, жиһадшыларға жаңа шайқас алаңдарын ұсынды, әдетте араб әлемінің қалған бөліктерін «тыныштықта» ұстау үшін сауд-салафиттік саясатқа қанағаттанды [13, р. 13]. Алайда, халықтық көтерілістердің басталуы Сауд Арабиясы дипломатиясының фактілерін өзгертті. Сауд Арабиясының алғашқы қадамы – бұл Араб Көктемінің оның төңірегіндегі тұрақтылықты бұзатын әсерін тоқтату мақсатында науқанға жетекшілік ету. Нәтижесінде, 2011 жылдың наурызында Парсы шығанағы ынтымақтастық кеңесінің Бахрейнге бірігіп кіруі сунниттік араб монархтарының өз аулаларында одан әрі революциялық құлдырауды қабылдамайтынын көрсетті.

Екінші жағынан, саудиялықтар өздерінің ең сенімді одақтастарының бірі Хосни Мүбарактың қызметінен босатылғанын мойындауға мәжбүр болды, ал жергілікті салафиттер халықтың ашу-ызасын басу үшін ештеңе істей алмады. Сонымен қатар, олар ішкі саяси кеңістіктің ашылуында неғұрлым селқос болып қала берді, оған қоса олар тирандық режимге ауысты деген айыппен Ихуани тарапынан айыпталды. Салафиттер қаншалықты жақсы дайындалған болса да, «анти-перғауындық» терминологияны болдырмауға тырысқан; саудиялықтар өздерінің салафизмді саяси тұрғыдан пайдалануын қайтадан тексеруге мәжбүр болды, ал салафиттердің өздері жаңа саяси ашықтық дәуіріне бейімделуге мәжбүр болды. Ақыл және кейбір жағымсыз фәтуалардан басқа куетистердің ауытқуына қарамастан, олар үнсіздікті бұзып, 25 қаңтардағы революцияға бауырлармен бірге қатысты. Дегенмен оның ішінде әлеуметтік тәртіп пен адамгершілікті қорғауға бағытталған қадамдармен демонстрацияларды тоқтату керек және өтпелі процестерге көшу керек дегенді айтты [14, р. 3]. Олардың демонстрацияларға қатысуға немесе қатыспауға қатысты екіұшты ұстанымы табиғи түрде революцияға қарсы қозғалыстың таза саяси инстинкттермен қозғалған революцияның бөлігі болғысы келетінін көрсетті. Салафиттерді Сауд Арабиясының күн тәртібіне қарамай, өздерінің есептерімен жүргізді.

Саудиялықтар өз тарапынан араб көктемінің ошағын аймақтық ықпалын батысқа қарай көрсететін уақыт жетті деп ойлады. Олардың патшалығы, ең болмағанда, қауіпсіз болды және Мүбаракты жоқтаудың орнына, олар оның мұрагерлігінің саяси нәтижелеріне әсер ету және жағымсыз оқиғалардың алдын алу мақсатында араласуды жөн көрді. Кейбір айыптаулар бойынша, саудиялықтар Египеттің пост-Тахрирден алаңын тұрақтандыру үшін төрт миллиард доллар төлеген [15]. Алайда, Сауд Арабиясы жалғасып жатқан «демократияландыру» толқындарын пайдалануға тырысқан жалғыз аймақтық держава емес. Керісінше, Ливия мен Сирияның тұрақсыздығы Түркия, Катар, Біріккен Араб Әмірліктері және Иран сияқты орта және кішігірім державалардың саяси, қаржылық және тіпті әскери араласуын күшейтуге негіз болды [16]. Сирияға қарағанда Иранның араласуы үшін жеткілікті себептері болды және сунниттік күштер үйлесімді түрде әрекет етуге мәжбүр еді, Египет сүннитшіл дау-дамайдың алаңы болды. Олардың ойынша, 2011 жылы суннит державалары Асадтың өлімі жақын арада

болады деп ойлағанын ескере отырып, Египет Сирияға өтпелі кезеңінде «апат сынағына» айналар еді. Қысқаша айтқанда, төңкерістер сөзсіз араб көктемінен «аман қалғандар» арасындағы аймақтық билік ойынына ұшырады. Сунниттік мемлекет пен трансұлттық актерлер арасындағы идеологиялық байланыстарға қарағанда ихуанизм мен салафизм қақтығысушы тараптардың қолындағы жалғыз қол жетімді құрал болды. Бұл Египеттік салафиттердің Сауд Арабиясының дипломатиясына кіріптарлығын, сондай-ақ Сауд Арабиясының араб көктемінен кейінгі сәләфилік бағыттарға тәуелділік дәрежесін түсіндіреді.

Тунисте исламшыл ан-Нахда партиясы 2011 жылдың қазанында өткен сайлауда жеңіске жетіп, Мұсылман бауырлардың Египеттегі сайлауында жеңіске жетуіне жол ашты. Дереу Түркия өзінің Еркіндік пен Әділет партиясына Ердоғанның басқаруындағы Даму және Әділет партиясынан үлгі алып қолдау көрсетуін ұсынды. Катарға келетін болсақ, бұл Түркия мен Бауырластар үкіметінің саудиялық гегемонияға қарсы күрес құралы ретінде сенімді одақтасына айналды. Екі монархия да өз әулеттерінің абсолютті күшін, әсіресе ішкі исламшыл қозғалыстардан қорғауға мүдделі болғанымен, олар осы қозғалыстарды басқа жерлерде қолдауда белсенді болды. Бұл стратегия олардың «Араб көктемінен» кейінгі дипломатиясының тірегі болғанымен, Катар одан әрі қарай қадам жасады. Египеттегі президент Мурсиді қолдау Эрдоган айтқандай, Катардың «езгідегі халықтың құқықтарын сақтауына» берілгенінің дәлелі ретінде пайда болған жоқ, бірақ бұл шағын Парсы шығанағы елінің өзінің экономикалық күшін іздеу мақсатында өзінің орасан зор экономикалық қуатын пайдалануға аймақтық супер державаға қол жеткізу үшін тырысуының тікелей нәтижесі болды [17].

Сондықтан салафиттік саяси эксперимент осы геосаяси фонға қайшы келді. Сауд Арабиясының дипломатиясы куегистердің өндірісіне негізделгенін ескере отырып, корольдік салафиттерге жаңа көзқараста абай болуға мәжбүр болды. Бұл жолы керісінше ихуанилықтарға саудиялықтар қолдау көрсеткен саяси салафизм әсер етуі керек еді, өйткені бұл XX ғасырдың соңғы ширегінде болғаны тәрізді. Сонымен қатар, салафиттердің саяси әрекеті салафиттік шақырудағы көптеген шейхтарының «исламдық емес» саяси қағидаларды қабылдауға қарсы үнемі ескерту жасап жүруімен үйлесуі керек болды. Сайып келгенде, Хизб ан-Нурдың демократияны және 25 қаңтардағы революциялық мақсаттарды құрметтеуге, сонымен бірге ұлттың исламдық сипатын сақтауға және әлеуметтік бейбітшілікті қорғауға деген міндеттемесі төңкерісшіл «харакилер» мен саяси емес «тақлидтер» арасындағы уақытша келісімі болды [14, р. 12-13]. Салафилік танымал жетекші Язер аль-Бурхамидің айтуынша:

«Біз демократияны Құдайдың орнына адамдарды биліктің жалғыз қайнар көзі деп санайтындықтан қабылдамаймыз, бірақ біз сайлауды билеушілерді бақылау құралы ретінде қабылдаймыз. Бұл – іс жүзінде біздің ата-бабаларымыздың Шура тәжірибесінен шыққан исламдық қағида» [18].

Салафиттердің өздері мойындайтын осы қайшылықтарға қарамастан, олардың саяси эксперименті Тахрир алаңынан кейінгі Египетке біріктіріліп, екі саяси нәтиже берді: ел ішінде ол революциялық процессті қайта құрды, оны консервативті жолға бағыттады; аймақтық тұрғыдан бұл Сауд дипломатиясына түрік пен катарлық амбициялармен күресуге көмектесті. Мұхаммед Мурсидің

кезінде салафиттер елдің алғашқы исламистік үкіметіндегі серіктестердің рөлін өз мойнына алды және сонымен бірге бауырластардың жалғыз «діни оппозициясы» болды [19]. Сондықтан, салафиттер исламшыл саяси кеңістіктегі ұстанымдарын «Бауырластықты» дәлелдеу үшін жеткілікті түрде күшті сезінді. Егер салафиттер өз мешіттерінде қалса, бұл саяси қателік болуы мүмкін еді, ал Мурси мен ағайындылар өздерінің саясаттарын негізінен Ердоғанның басқарушылық тәжірибесінен үлгі алуға тырысады. Бүкіл Хизб-ан-Нурды орнатуға миллиондаған доллар инвестициялаған Сауд Арабиясы үшін бұл да қолайсыз болар еді.

Салафиттер ихуани билігінің моделінің бөлігі болуды талап етіп, оның «шынайы исламдық сипатын» қалпына келтіру негізінде оған қарсы күрес жүргізді. Кейбір құжаттарда көрсетілгендей, саудиялықтар салафиттердің ішіндегі пікірталас Хизб-ан-Нурда оның бауырлармен қарым-қатынасының сипатына байланысты қауіпті алауыздықтарға әкелуі мүмкін екенін білген; бірақ олар «Харакилер» мен «Тақлидтер» арасындағы алауыздықты олардың саясатына зиянды деп санамады. Екінші жағынан, бауырластар көптеген салафиттік талаптарды қанағаттандыруға мәжбүр болды, өйткені олар діни немесе тіпті сыртқы саяси мәселелерде үнемі сынға ұшырады [20]. Еуропада болғандай, оң партиялар тым оң жақ серіктестермен коалиция құрған кезде, билеуші бауырластықтар өздерінің консервативті сәләфиттік сайлаушыларды сіңіре аламыз деген сеніммен өздерінің салыстырмалы қалыпты идеологиялық платформасына сатқындық жасады. Бұл орны толмас қателік болды және кейбір жарияланған құжатқа сәйкес Сауд Арабиясының Каирдегі елшілігі мұны болады деп күтті. Ақырында, бауырластар салафиттік ұстанымдарға тым жақын болудың құнын неғұрлым зайырлы және либералды қабаттардың қолдауынан айырылу түрінде төледі.

Жаңа әскери араласуды ақтау үшін Ихвани-салафиттік биліктің бір жылдың өзі жеткілікті болды. Оның үстіне, салафиттер әуел бастан-ақ армия алдында өздерінің адалдықтарын білдіруге дайын еді. Бауырластықты көп жағдайда жақтайтын салафиттердің ауытқуына қарамастан, Хизб аль-Нур исламистерді өздерінің саяси келісімде қуатты әскери құрылыммен алмастыру идеясын қарастырып жатты [21]. Салафиттердің қасақана ма, жоқ па, армияға деген албырттығы Сауд Арабиясының Мысырдағы саясатына қызмет етіп, биліктің ақырында ауысқаннан кейінгі саяси тұрақтылыққа қатысты болды. Телеарнада айтылғандай, саудиялықтар Египет армиясының күші мен отандық діни күшпен ерекше қарым-қатынасы тұрғысынан «пакистандырылуын» мұқият қадағалап отыруы керек. Саудтықтар прагматиктер болды: олар Ихуани үкіметінің ұзаққа созылмайтынын білді және олар Хизб-ан-Нурға жүктелетін балама рөл іздеді. Бұл жағдайда салафиттер Еркін Офицерлер революциясынан кейін (1952-1954) Насермен болған қысқа шәрбат айы кезінде бауырластарға берілген рөлді ойнай алады.

Бұл сценарий Сисидің 2013 жылдың 3 шілдесіндегі «коррекциялық» төңкерісінен кейін қайталанды, бірақ оның ауқымы мен ұзақ мерзімі Сисидің уәде етілген жол картасын толығымен жүзеге асырумен бірге және әсіресе салафиттер сайлаудағы үлкен жеңілістен кейін көрінеді. Қалай болғанда да, салафиттер осы уақытқа дейін ұтымды түрде Египет армиясымен бірлесе отырып жаңа

конституциясының пайдасына үгіт-насихат жүргізуге рұқсат берілгенін ескерсек, нақтырақ айтсақ, шарифат мәртебесі туралы «2-бапта» олардың қызметін өзгеріссіз сақтау болып келеді. Сонымен қатар, Египет жаңа түрік-катарлық бірлестікке айналған жоқ және ихуани билігі өтпелі кезеңдегі елдер үшін орынсыз модель ретінде заңдастырылды. Бұл саяси нәтиже Сауд Арабиясының дипломатиясы мен Араб көктемін ұстап тұрумен үндес болды, сонымен бірге патшалықтың аймақтық ықпалын бауырластардың сүнниттік меценаттарының есебінен арттырды. Ливиядағы да, Сириядағы да үрейлі хаосты ескере отырып, контрреволюция жомарт қаржылық қолдау алды, ақырында саудиялықтар мен әмірліктер Түркия мен Катарға Араб көктемінен кейінгі саясат туралы өз түсініктерін көрсете білді.

Қорытынды

Сауд Арабиясының салафиттік дипломатиясының жетістігі әлі де талқылануда. Оның Мысырдағы негізгі басымдығы Араб көктемі мен ихуанизмнің күйреуі болды. Сондықтан «тақлидтер» мен «харакилер» арасындағы салафиттердің ішіндегі пікірталастар королдік қажет болған кезде саяси шешімдер ұсына отырып, әдейі сақталған сияқты. Салафиттердің өздеріне келетін болсақ, олардың «тақлиди» және «хараки» тәсілдерімен әрекет ету қабілеттері олардың ұйымдасқан және идеологиялық тұтастығын өте шиеленісті кезеңде сақтауға көмектесті. Дегенмен, олар осы уақытқа дейін трансұлттық камалдың ішкі көрінісі болғанымен жақсы нәрсеге қол жеткізе алмады. Сауд Арабиясының нұсқауына қарамастан, Египеттің салафиттері әлі күнге дейін реакцияшыл сунниттік державаның қолында контрреволюциялық құрал ретінде қабылданады және егер олар басқалардың өздері пайдаланатын зұлым шеңберін жеңуге шынымен мүдделі болса, бұл оларға байланысты. Олардың Египеттің саяси ландшафтындағы көзқарастары мен мүдделері жалпы салафиттік ағымның сипатына және Сауд Арабиясының сунниттік араб әлеміндегі рөліне қатысты нақты анықталуы керек.

Егер салафизмнің саяси қолданылуын Сауд Арабиясының дипломатиясына қосқан жалпы үлесі тұрғысынан бағаласақ, Хизб әл-Нурдың саяси өмір сүруіне қауіп төндіргеннен гөрі әлдеқайда маңызды нәрсе бар екенін көреміз. Еуропалық аудитория салафиттер исламды танытатын жалғыз бағыт ретінде таныла бастады. Олардың күш-жігерінің арқасында Сауд Арабиясы корольдігі «халифатты» жоюда ешқандай құлшыныс танытпағанына қарамастан, террорға ұшыраған Еуропаның серіктесі болып қала береді. Бұған қоса, оның корольдікпен терроризмге қарсы серіктестігіне күмән келтіретін Батыс күші әзірге жоқ, мұнда декапитация мен ампутация күн сайын заңмен жүзеге асырылады. Салафиттер «қазіргі Хауариждерді» деморализациялау және Сауд Арабиясын қорғауда белсенділік танытқанда, олардың қорғаушылары «исламды бұрмалаушылармен» күресудің орнына Парсы шығанағында жаңа аймақтық тәртіп орнатумен айналысуда. Сәләфилер туралы баяндалған антиихуанизмге қатысты айтар болсақ, егер саудиялық меценат бұрынғыдай «Мұсылман бауырлары» бағытын өзгертуге және салафит–ихуани татулығын орнатуға шынымен де мүдделі болған болса,

олардың салафиттерге ұзақ мерзімді пайдасын тигізетіні белгісіз. Қалай болғанда да, бауырластық пен король Салман арасындағы қарым-қатынасты жақсартудың соңғы салдарына қарамастан, ұйым Сауд Арабиясы мен Әмірліктердің террористік тізімінде қалады. Сауд Арабиясы мен Әмірліктер ихуаниға қарсы ортақ мүддеге ие болса да, олардың саясатының қандай-да бір алуан түрлілігіне куә болатынымыз белгісіз.

Араб көктемінің құлдырауы осы уақытқа дейін жаппай төңкерістердегі арандатушылығы тәкфирлік шабуылдардан әлдеқайда нашар болғаны сөзсіз. Алайда, қазір 1985 жыл да, 2011 жыл да емес. Егер ол шынымен де оқшауландудың, әсіресе иран-батыс жақындасуының алдын алғысы келсе, королдік салафизмге жүгінуден немесе «сунниттік пактілерді» жасаудан гөрі көп нәрсе істеуі керек. Сауд Арабиясында неғұрлым көп полярлы, Таяу Шығыста тұрақтандырушы және аз мазхабтық рөл атқару үшін, әлі де көптеген саяси кеңістіктер бар, әйтпесе оның Араб Көктемінен кейінгі «геосаяси эмансипациясы» өздеріне кері әсерін тигізуі мүмкін.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Челишев И.В. Фундаментализм и фундаменталисты. – Москва: РГСУ, 2010. – 148 с.
- 2 Ахимамамов З.К. 2017. Исторические аспекты возникновения и формирования течения салафизма. <https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskie-aspekty-vozniknoveniya-i-formirovaniya-techeniya-salafizma/viewer>. (қаралған күні: 11.6.2021).
- 3 Walid Khadduri. Hizb al-Nour: hadhihi asua' intikhabat fi tarikh Misr. <http://www.alarabiya.net/ar/arab-andworld/egypt/2015/10/22/%AA.html> (қаралған күні: 10.08.2020).
- 4 Wiktorowicz Q. Anatomy of the Salafi Movement. *Studies in Conflict & Terrorism*, 2006. – P. 213-218.
- 5 Muhammad Abd al-Aziz Daud. *The Islamic Associations in Egypt and Their Role in the Propagation of the Islamic Message*, Cairo: Dar al-Zahra, 1992. – P. 104-111.
- 6 Madawi al-Rasheed. *A History of Saudi Arabia*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – 192 p.
- 7 Tariq al-Bashari. *The Political Movements in Egypt 1945–1953*. – Cairo: Dar al-Shuruq, 2002. – 333 p.
- 8 Latifa Muhammad Salim. *Faruq and the Demise of Monarchy in Egypt 1936–1952*, Cairo, Dar al-Madbuli, 1996.–717 p.
- 9 Barbara Zollner. *Prison Talk: the Muslim Brotherhood's Internal Struggle During Gamal Abdel Nasser's Persecution, 1954 to 19 71*.– *International Journal of Middle Eastern Studies*, 2007. – 416 p.
- 10 Vassiliev A. *The History of Saudi Arabia*, London: Saqi Books. 1998. – P. 469–472.
- 11 Jerome D. 'The Emergence and Construction of the Radical Salafi Milieu in Egypt', in *Political Violence in Context: Time, Space and Milieu*, Lorenzo Bosi, Niall Ó Dochartaigh and Daniela Pisoiu (eds), (Colchester, ECPR Press). (2015). – P. 215-235.
- 12 Asante A. 2015. *Bombata Islamic Foundation*. Asante Region, Ghana: The Saudi Cables. <https://wikileaks.org/saudi-cables/doc35221.html>. (қаралған күні: 30.10.2020).
- 13 Gilles Kepel. *Beyond Terror and Martyrdom The Future of the Middle East*, Cambridge, Massachusetts and London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2008. – P.13-63.
- 14 Umaima Abdul Latif. *Salafists and Politics in Egypt*, Doha: Arab Center for Research and Policy Studies, Doha Institute, 2012. – P. 3–13.

15 Al-Tanawul al-Rasmi. 2015. wa-l-‘Pami al-Irani lisha’n al-mamlaka <https://wikileaks.org/saudi-cables/doc119504.html>. (қаралған күні: 14.8.2021).

16 Giorgio Cafiero. 2015. Turkey and Qatar: Close Allies, Sharing a Doomed Syria Policy. <http://nationalinterest.org/feature/turkey-qatar-close-allies-sharing-doomed-syria-policy-14283>. (қаралған күні: 9.11.2020).

17 Daily Sabah. 2015. Erdogan: We Side with Qatar to Support Oppressed People. <http://www.dailysabah.com/politics/2014/12/19/erdogan-we-side-with-qatar-to-support-oppressed-people>. (қаралған күні: 19.12.2020).

18 Yasser Burhami. (2015) Haula al-Ittihad bitahrim al-dimuqratiya. <http://www.anasafy.com/play.php?catsmktba=31391>. (қаралған күні: 10.12.2019).

19 Angelique C. 2015. Violent Tide of Salafism Threatens the Arab Spring, The Guardian. <http://www.theguardian.com/world/2013/feb/09/violent-salafists-threaten-arab-spring-democracies>. (қаралған күні: 10.02.2021).

20 Party al-Nour. 2015. Bayyan min hizb al-Nour bisha’n ziyara wazir al-siaha ila Iran. <http://www.anasafy.com/play.php?catsmktba=38493>. (Өтінім берілген күні: 25.02.2020).

21 Jonathan B. 2015. The Rise and Fall of the Salafi al-Nour Party in Egypt. <http://www.jadaliyya.com/pages/index/15113/the-rise-and-fall-of-the-salafi-al-nour-party-in-e>. (қаралған күні: 12.12.2020).

Transliteration

1 Chelishev I.V. Fundamentalizm i fundamentalisty [Fundamentalism and Fundamentalists]. – Moskva: PГCY, 2010. – 148 s.

2 Akhimamatov Z.K. Istoricheskie aspekty` vozniknoveniya i formirovaniya techeniya salafizma [Historical Aspects of the Emergence and Formation of the Current of Salafism]. <https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskie-aspekty-vozniknoveniya-i-formirovaniya-techeniya-salafizma/viewer>. (қаралған күні: 11.6.2021).

3 Walid Khadduri. Hizb al-Nour: hadhihi asua` intikhabat fi tarikh Misr. <http://www.alarabiya.net/ar/arab-andworld/egypt/2015/10/22/%AA.html> (қаралған күні: 10.08.2020).

4 Wiktorowicz Q. Anatomy of the Salafi Movement. Studies in Conflict & Terrorism, 2006. – P. 213-218.

5 Muhammad Abd al-Aziz Daud. The Islamic Associations in Egypt and Their Role in the Propagation of the Islamic Message, Cairo: Dar al-Zahra, 1992. – P. 104-111.

6 Madawi al-Rasheed. A History of Saudi Arabia, Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – 192 p.

7 Tariq al-Bashari. The Political Movements in Egypt 1945–1953. – Cairo: Dar al-Shuruq, 2002. – 333 p.

8 Latifa Muhammad Salim. Faruq and the Demise of Monarchy in Egypt 1936–1952, Cairo, Dar al-Madbuli, 1996. – 717 p.

9 Barbara Zollner. Prison Talk: the Muslim Brotherhood’s Internal Struggle During Gamal Abdel Nasser’s Persecution, 1954 to 19 71. – International Journal of Middle Eastern Studies, 2007. – 416 p.

10 Vassiliev A. The History of Saudi Arabia, London: Saqi Books. 1998. – P. 469–472.

11 Jerome D. ‘The Emergence and Construction of the Radical Salafi Milieu in Egypt’, in Political Violence in Context: Time, Space and Milieu, Lorenzo Bosi, Niall Ó Dochartaigh and Daniela Pisoiu (eds), (Colchester, ECPR Press). (2015). – P. 215-235.

12 Asante A. 2015. Bombata Islamic Foundation. Asante Region, Ghana: The Saudi Cables. <https://wikileaks.org/saudi-cables/doc35221.html>. (қаралған күні: 30.10.2020).

13 Gilles Kepel. *Beyond Terror and Martyrdom The Future of the Middle East*, Cambridge, Massachusetts and London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2008. – P. 13-63.

14 Umayma Abdul Latif. *Salafists and Politics in Egypt*, Doha: Arab Center for Research and Policy Studies, Doha Institute, 2012. – P. 3–13.

15 Al-Tanawul al-Rasmi. 2015. wa-l-‘Ilami al-Irani lisha’n al-mamlaka <https://wikileaks.org/saudi-cables/doc119504.html>. (қаралған күні: 14.8.2021).

16 Giorgio Cafiero. 2015. Turkey and Qatar: Close Allies, Sharing a Doomed Syria Policy. <http://nationalinterest.org/feature/turkey-qatar-close-allies-sharing-doomed-syria-policy-14283>. (қаралған күні: 9.11.2020).

17 Daily Sabah. 2015. Erdogan: We Side with Qatar to Support Oppressed People. <http://www.dailysabah.com/politics/2014/12/19/erdogan-we-side-with-qatar-to-support-oppressed-people>. (қаралған күні: 19.12.2020).

18 Yasser Burhami. (2015) *Haula al-Ittihad bitahrim al-dimuqratiya*. <http://www.anasafy.com/play.php?catsmktba=31391>. (қаралған күні: 10.12.2019).

19 Angelique C. 2015. Violent Tide of Salafism Threatens the Arab Spring, *The Guardian*. <http://www.theguardian.com/world/2013/feb/09/violent-salafists-threaten-arab-spring-democracies>. (қаралған күні: 10.02.2021).

20 Party al-Nour. 2015. Bayyan min hizb al-Nour bisha’n ziyyara wazir al-siaha ila Iran. <http://www.anasafy.com/play.php?catsmktba=38493>. (қаралған күні: 25.02.2020).

21 Jonathan B. 2015. The Rise and Fall of the Salafi al-Nour Party in Egypt. <http://www.jadaliyya.com/pages/index/15113/the-rise-and-fall-of-the-salafi-al-nour-party-in-e>. (қаралған күні: 12.12.2020).

**Альмухаметов А.Р., Абжетов Н.С., Жумашова Ж.А.
Формирование и распространение салафизма**

Аннотация. «Арабская весна» привела к росту исламистов и притоку исламских движений по всему региону. Исламисты обсуждают демократию, плюрализм и личную свободу. В связи с этим важно понимать зарождающуюся среди них концепцию ислама и то, как игроки в этой игре воспринимают себя. В статье дается краткая характеристика и идентификация современных исламистов. Описаны особенности исламских политических партий. Авторы дают определение наиболее современных тенденций неоисламизма, включая такие направления, как нетрадиционная религиозность, постепенность, модернизация в исламе, национализм и прагматические отношения с Западом.

Ключевые слова: Салафизм, хуанизм, суннит, арабская весна, братство, тафризм.

**Almukhametov A., Abzhetov N., Zhumashova Zh.
Formation and Spread of Salafism**

Abstract: The “Arab Spring” led to the rise of Islamists and the influx of Islamic movements throughout the region. Islamists have debated democracy, pluralism, and personal freedom. In this regard, it is important to understand the emerging concept of Islam among them and how the players in this game perceive themselves. The article provides a brief description and identification of modern Islamists. Features of Islamic political parties are described. The authors provide a definition of the most modern trends in neo-Islamism, including areas such as non-traditional religiosity, gradualism, modernization in Islam, nationalism and pragmatic relations with the West.

Keywords: Salafism, Ihuanism, Sunni, Arab Spring, Brotherhood, Takfirism.